

КРИМІНОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ - НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ - ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ

Дмитрієнко Ю. С.

У даній статті здійснено аналіз змісту тих норм Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, у яких мова ведеться про використання кримінологічної інформації при реалізації заходів виправлення та ресоціалізації засуджених, та обґрунтована необхідність підвищення рівня ефективності діяльності з означених питань.

Зокрема, встановлено, що процес виконання - відбування покарань забезпечується різноманітними видами кримінальної інформації (про особу засудженого, на підставі чого складається так звана кримінально-виконавча характеристика; про детермінанти вчинення злочинів, які сприяли формуванню та реалізації протиправної мотивації зазначених осіб; про кримінологічне середовище, у якому проходить процес відбування покарання засудженими; про віктимологічні аспекти кримінально-виконавчої діяльності тощо).

Крім цього, з'ясовано, що у кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. 2 КВК) є низка правових прогалин і колізій, які знижують потенційні можливості кримінологічної інформації у забезпеченні процесу виконання - відбування покарань, а тому потребують у зв'язку з цим усунення у сучасних умовах реформування сфери виконання покарань України.

Встановлено також, що значна частина норм кримінально-виконавчого законодавства України має пряме відношення до кримінологічної інформації. Саме на цей аспект взаємозв'язку вказаних відомостей та процесу виконання - відбування покарань все частіше звертають увагу учені, які займаються даною проблематикою.

З урахуванням вказаного, доведено, що кримінологічна інформація є невід'ємною і необхідною складовою (елементом) забезпечення процесу виконання - відбування покарань, але в умовах правових прогалин і колізій кримінально-виконавчого законодавства зазначений вид відомостей про особу використовується вкрай не результативно та безпредметно, що виступає однією з детермінант, які знижують ефективність кримінально-виконавчої діяльності України.

Враховуючи зазначені та інші проблеми, що стосуються предмета даної наукової статті, у ній запропоновані деякі авторські шляхи удосконалення правового механізму з питань використання вказаної інформації у ході застосування до засуджених передбачених у законі заходів виправлення та ресоціалізації (ст. 6 КВК).

Ключові слова: кримінологічна інформація, процес виконання - відбування покарань, забезпечення, особа злочинця, детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, віктимність, ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

Dmytriienko Yu. S. Criminological information is a necessary element of ensuring the execution process - the serving of punishments

This article analyzes the content of those norms of the Criminal Executive Code (CPC) of Ukraine, which deal with the use of criminological information in the implementation of measures for the correction and resocialization of convicts, and substantiates the need to increase the level of efficiency of activities on these issues.

In particular, it was established that the process of execution - the serving of punishments is provided by various types of criminal information (about the person of the convicted person, on the basis of which the so-called criminal performance characteristics are compiled; about the determinants of the commission of crimes that contributed to the formation and implementation of the illegal motivation of the specified persons; about the criminological environment, in which the process of serving the sentence of convicts takes place; about victimological aspects of criminal enforcement activities, etc.).

In addition, it was found that there are a number of legal gaps and conflicts in the criminal law enforcement legislation of Ukraine (Article 2 of the Criminal Procedure Code), which reduce the potential opportunities of criminological information in ensuring the process of execution - serving punishments, and therefore need in this connection

elimination in modern conditions of reforming the sphere of execution of punishments of Ukraine.

Taking into account the mentioned and other problems related to the subject of this scientific article, it proposes some author's ways of improving the legal mechanism on the use of the specified information in the course of applying the correctional and resocialization measures provided for in the law to convicts (Article 6 of the Code of Criminal Procedure).

Key words: *criminological information, execution process - serving sentences, software, the identity of the criminal, determinants of committing criminal offenses, victimhood, effectiveness of criminal enforcement activities.*

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань, які визначені в сучасних державних програмах реформування сфери виконання покарань, є удосконалення процесу виправлення та ресоціалізації засуджених з тим, щоб ці особи у подальшому вели законслухняний спосіб життєдіяльності та не вчиняли нових кримінальних правопорушень як у ході виконання-відбування покарань, так і після звільнення з органів і установ виконання покарань [1]. При цьому, якщо виходити з аналізу норм чинного КВК України, то особливим напрямом у даному сенсі має стати удосконалення тих його положень, що пов'язані з використанням у сфері виконання покарань кримінологічної інформації.

Такий висновок ґрунтується також на сучасній практиці виконання - відбування покарань, ключовою проблемою якої є низький рівень запобігання як з боку засуджених, так й інших осіб вчинення кримінальних правопорушень (ст. 1 КВК). Так, щорічно особами, які відбувають покарання, вчиняється від 200 до 400 нових суспільно небезпечних і караних діянь, а рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених постійно зростає [2, с. 8-14].

Аналогічні тенденції мають місце і серед кримінальних правопорушень, суб'єктами вчинення яких є персонал Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України [3, с. 369-81]. При цьому, звертає на себе увагу той факт, що і в першому, і в другому випадку однією з детермінант, яка сприяла вчиненню злочинів у сфері виконання покарань України, стало неналежне використання суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням можливостей кримінологічної інформації.

Отже, слід констатувати, що в наявності конкретна прикладна проблема, вирішення якої лежить також і в площині наукової діяльності.

Виходячи з цього, метою даної наукової статті є обґрунтування необхідності більш ефективного застосування при запобіганні кримінальним правопорушенням у процесі виконання - відбування покарань кримінологічної інформації та удосконалення у зв'язку з цим правових засад зазначеної діяльності.

Натомість, *головним завданням* цієї роботи є з'ясування соціально-правової природи кримінологічної інформації та доведення її об'єктивного взаємозв'язку з процесом виконання - відбування покарань.

Стан досліджень. Питаннями, що стосуються застосування кримінологічної інформації у процесі запобігання і протидії злочинності займаються як кримінологи, так і фахівці інших галузей права, включаючи учених кримінально-виконавчого напрямку, а саме: О. М. Бандурка, А. М. Бабенко, В. Р. Батиргарєєва, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. А. Мартиненко, М. С. Пузирьов, О. П. Рябчинська, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, О. О. Шкута, П. Л. Фріс та інші.

Поряд з цим, досі на доктринальному рівні проблеми, які виникають у зв'язку із застосуванням у сфері виконання покарань кримінологічної інформації, розроблені недостатнім чином, що й обумовило актуальність, теоретичне і практичне значення даної наукової статті.

Виклад основних положень. Як показали результати вивчення норм КВК України, значна частина із них має пряме відношення до кримінологічної інформації. Саме на цей аспект взаємозв'язку вказаних відомостей та процесу виконання - відбування покарань все частіше звертають увагу учені, які займаються даною проблематикою [4, с. 55-64]. При цьому, якщо узагальнити існуючі з даного приводу теоретичні підходи, то їх сутність можна виразити таким чином:

1. Низка учених доводять у своїх працях вплив правопорядку, який складається у слідчих ізоляторах (СІЗО) та УВП, на криміногенну ситуацію в Україні та пропонують у зв'язку з цим посилити кримінологічне забезпечення процесу виконання - відбування покарань в Україні [5, с. 164-183].

2. Інші автори у змісті сучасних концептуальних засад реформування сфери виконання покарань України пропонують видозмінити роль і місце запобіжної діяльності

у контексті існуючої пенітенціарної злочинності [6, с. 14-39].

3. Ряд дослідників, крім цього, переконують, що у ході реалізації державної політики у сфері виконання покарань України в обов'язковому порядку мають враховуватись й концептуальні засади кримінологічної політики [7, с. 367-389].

4. Є й науковці, які вважають, що допоки не буде здійснюватись так звана слідча профілактика, що спрямована на виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, рівень ефективності кримінально-виконавчої діяльності буде й надалі досить низьким [8, с. 122-125].

У науковій літературі можна зустріти й інші погляди учених з означеної проблематики, але незмінними з цього приводу є доктринальні позиції щодо ролі та місця у правовому механізмі запобігання злочинності кримінологічної інформації, які узагальнив та обґрунтував у свій час А. П. Закалюк [9, с. 6-54], що використані у цій статті як базове методологічне підґрунтя.

І, хоча на науковому рівні сформульовані загальні [9] та спеціальні [10] оціночні критерії щодо визначення впливу кримінологічної інформації на організацію процесу виконання - відбування покарань, варто констатувати, що досі на практиці, включаючи нормативно-правову, цей вид відомостей тільки фрагментарно згадується у відповідних державних програмах, спрямованих на реформування сфери виконання покарань України, які прийняті з часів її незалежності [11] та у сьогоденні [12].

Більш того, всупереч усталеним у кримінології підходам, у кримінально-виконавчому законодавстві України, у тому числі при внесенні змін і доповнень, нерідко вживаються різні за змістовним навантаженням правові терміни і поняття, які невілюють та знижують у кінцевому підсумку роль і місце кримінологічної інформації у процесі виконання - відбування покарань.

Зокрема, серед системних елементів мети кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК), як, власне, і в переліку складових мети покарання (ч. ч. 2, 3 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) вживається словосполучення «запобігання кримінальним правопорушенням, а також тортурам», яке забезпечується у тому числі відповідною кримінологічною інформацією.

Натомість, у ч. 2 ст. 1 КВК мова ведеться про «профілактику асоціальної поведінки засуджених», яка, хоча і є невід'ємною частиною кримінологічного запобігання злочинності [13, с. 22-30],

але має відмінний від ч. 1 ст. 1 даного Кодексу предмет діяльності, а саме: у першому випадку - це кримінальні правопорушення, а у другому - інші правопорушення. При цьому, в останньому випадку профілактика не передбачає наявності кримінологічної інформації.

Такий законодавчий підхід свідчить про наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України так званої правової колізії [14, с. 275-281], яка виступає однією з детермінант, що знижує ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

Як видається, вказану проблему варто вирішити шляхом заміни у ч. 2 ст. 1 КВК слова «профілактика» на «запобігання», що дасть можливість упорядкувати за змістом, об'ємом і спрямованістю загальне та спеціальне правове явище і дозволить таким чином забезпечити процес виконання-відбування покарань відповідною кримінологічною інформацією.

У такому ж контексті мають бути удосконалені й інші норми КВК, у яких закріплені відповідні кримінологічні норми. Так, у ч. 1 ст. 103 та ч. 1 ст. 104 зазначеного Кодексу законодавець вжив термін «попередження», який хоча і є синонімом щодо терміну «запобігання», але є менш об'ємним за змістом від останнього [15, с. 320-321], що звужує потенційні можливості органів і УВП щодо недопущення нових злочинів як з боку засуджених так і персоналу ДКВС України.

Знову ж таки, як і при профілактиці, у ході попередження здійснюються заходи щодо недопущення адміністративних та дисциплінарних, але не кримінальних, правопорушень, а тому і в цій ситуації використання кримінологічної інформації у даному виді діяльності звужується та зводиться до формалізму.

Та, попри все, найбільше питань з цього приводу, як показує практика, виникає при реалізації визначених у законі заходів виправлення та ресоціалізації (ст. 6 КВК). При цьому варто зазначити, що вказані заходи, як це витікає зі змісту ч. 4 ст. 6 даного Кодексу, застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру і ступеня суспільної небезпеки, а також мотивів вчинення кримінального правопорушення поведінки засудженого під час відбування покарань. Поряд з цим, в нормах Особливої частини КВК (ст. ст. 95-98) ще й вживається словосполучення «кримінологічна характеристика», тобто знову мову можна вести про правову прогалину та безсистемність положень Загальної і Особливої частини кримінально-виконавчого права [16, с. 35-57].

З метою їх усунення та з урахуванням законів формальної логіки, цілком обґрунтованим було б доповнення ч. 4 ст. 6 КВК у кінці речення словосполученням «та іншої кримінологічно значущої інформації».

Такий законодавчий підхід, крім цього, об'єднає (систематизує) й ті положення Загальної частини КВК, які стосуються кримінологічної інформації, а саме:

а) мету кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. 1) та змістовну спрямованість засобів виправлення та ресоціалізації (ч. 3 ст. 6);

б) гармонізує поміж собою такі принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, як: законність, справедливість, диференціація та індивідуалізація виконання покарань і поєднання покарання з виправним впливом (ст. 5), при цьому змістовну основу у ході їх реалізації на практиці складає кримінологічна інформація про особу засудженого;

в) дасть можливість запобігти дискримінації засуджених за різними ознаками, включаючи кримінологічного характеру (ч. 5 ст. 7);

г) дозволить системно здійснювати й інші заходи, які пов'язані із забезпеченням процесу виконання - відбування покарань (наприклад, реалізовувати належним чином обов'язок адміністрації органів та УВП щодо забезпечення права засуджених на особисту безпеку (ст. 10) та визначення для них тих чи інших рівнів безпеки у виправних колоніях (ст. 18); ін.).

Додатковим аргументом щодо видозміни норм чинного кримінально-виконавчого законодавства України в означеному напрямі (доповнення словосполученням «кримінологічна інформація») виступають й положення відповідних підзаконних та відомчих нормативно-правових актів з даної проблематики, що, хоча й регулюють сферу виконання покарань, але суперечать положенням ч. 2 ст. 19 та п. 14 Конституції України, у яких зазначено, що організація і діяльність органів і УВП визначається виключно законом.

Зокрема, мова ведеться про такі із них, як:

1) Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (ПВР УВП), що затверджені Міністерством юстиції України, а не суб'єктом законодавчої діяльності (наприклад, Кабінетом Міністрів України) [17];

2) Положення про центральну та міжрегіональну комісію з питань розподілу засуджених [18];

3) Інструкції щодо здійснення профілактичного обліку засуджених у кримінально-виконавчих установах; ін.

Об'єднуючим змістовним елементом кожного із зазначених та інших відомчих нормативно-правових джерел є те, що вони, по-перше, не відносяться до джерел кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 2 КВК), а, по-друге, ці правові акти ґрунтуються на положеннях кримінологічної інформації про особу засудженого, що важливо з огляду вирішення завдань кримінально-виконавчої діяльності (ч. 2 ст. 1 вказаного Кодексу).

Висновок. Отже, виходячи з результатів проведеного аналізу нормативно-правових актів, які регулюють сферу виконання покарань України, варто констатувати, що кримінологічна інформація є невід'ємною і необхідною складовою (елементом) забезпечення процесу виконання - відбування покарань, але в умовах правових прогалин і колізій кримінально-виконавчого законодавства зазначений вид відомостей про особу використовується вкрай не результативно та безпредметно, що виступає однією з детермінант, які знижують ефективність кримінально-виконавчої діяльності України.

Враховуючи зазначене, у сучасних умовах реформування сфери виконання покарань України, варто на всіх рівнях її забезпечення (нормативно-правовому, доктринальному, організаційно-управлінському тощо) у процесі виконання - відбування покарань більш активно і цілеспрямовано використовувати кримінально значущу інформацію.

Література

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Колб О. Г., Копотун І. М., Джужа О. М., Пасічник Д. С. Запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. *Znanstvend Misel: Global Science Center LP*, 2020. № 47-2(47). С. 8-14.

3. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія. Вид. 3-є, доповн. і випр. / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. В. Топчія. Луцьк: вид-во «Терен», 2023. 418 с.

4. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Сучасна політика у сфері виконання покарань України: зміст та особливості. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 55-64.

5. Батиргареева В. С., Бабенко А. М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 164-183.

6. Бараш Є. Ю. Концептуальні засади реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та пробації. *Право України*. 2019. № 7. С. 14-39.

7. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.

8. Ковальчук В. С. Кримінально-процесуальні засади діяльності прокурорів щодо запобігання злочинності в установах виконання покарань України. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 2. С. 122-125.

9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.

10. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.

11. Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР: постанов Кабінету Міністрів України від 11.07.1991 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

12. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.

13. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

14. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

15. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

16. Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України та шляхи їх подолання: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Одеса: Вид дім «Гельветика», 2021. 336 с.

17. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

18. Положення про центральну та міжрегіональну комісію з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особами, засудженими до позбавлення волі, арешту та обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання: затв. наказом Міністерства юстиції України від 13.03.2020 № 932/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

*Дмитрієнко Ю. С.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*